

dalmunkban majdnem olyan széles a divata, mint pl. az orosz irodalomban. Mindenesetre a világ nagy költői közül anyanyelvünkön a legismertebb Shakespeare után. Egyes művei több fordításban is elkerültek a magyar olvasó elé. Hangja és melódiája legujabbkori hősi és ironikus verses epikánkból kitörőlhethetlen.

A LŐCSEI-ELMÉNY IRODALMA.* Lőcséről már mindenki elmondta észleleteit, aki valaha is megnézte a Szepesség fővárosát. Nézzon csak szét mindenki olvasmányai tájékán és emlékezete térképén. A környezet vonzza az írókat. Erről Lőcsének becsesebb oklevele van minden pecsétes privilégiumoknál. Aki a városi élmények lírai kutjánál meg akar pihenni, olvassa el Lőcse irodalmát. Ennek az irodalomnak Jókai Mór volt az apja, a *Lőcsei fehér asszony* két kötetével, a többi könyv, ami azóta megjelenik szabályos időközökben Lőcséről, csak nagyobbítja a derék családátya ivadékainak számát, mint egy új hódítás az amerikai zászló csillagait. Holott a lőcsei élmény irodalmi meghatározása még Jókainál is régiebb. A pöttöm Dayka Gábor, akit 1792-ben tanárnak neveztek ki a lőcsei gimnáziumba, még nem lelkesedett érte, pedig fiatal volt s Lőcsén is nősült. Mégis a Vitéz Imréhez írt versében így panaszkodik:

*Engem faggyal borít Kárpátnak bús melléke,
Ez a vendég ajak és durva tél vidéke.
A szép tavasz csak most fejté ki kellemet,
S már újra dér fedé megyénknek bérceit.
Nem vészen Phoebus itt magyar szót ajkára,
Bámul a hazafi vendéghangú dalára.
A tél már nekem is fagyfalja eremet,
Már én is daloltam nem-honni verseket...*

Megpróbált tehát németül írni a magyar nyeiv tanára. Harminckét évvel később a szepesi származású Toldy Ferenc kitűnő német-magyar lírai antológiájában a lőcsei versekhez jegyzetet írt, mely szerint Lőcsén „die ungr. Sprache nichts weniger als gang und gobe ist.“ Dayka, mint írja, Abaujba vágyódott, de tudjuk, álcázott volt e vágy, a tehetséges költőt tájéztménye a rokokó-tájra hívta, egy általános képzelte vidékre, az álmai felé. Mikor Kazinczy a lőcsei három év egyikén meglátogatta Daykát, a versformák és irodalmi pletykák mellett nyilván arról az eszmei abauji tájról beszéltek illő hűvvel és jeles szertartással. Kazinczy egyébként jól ismerte a szepesi tájat; a Tátrát rózsaszínűnek látta, de a városról nem ír semmi érdekeset. Berzeviczy Gergely 1800-ban írt Topográfiai leírásában csak a természeti szépségekről beszél, talán ez az első szép dicséret a Tátra fönségéről, „a Végtelennel e mérhetetlen templomáról“. Fölöttébb hiányzik nekünk e nemtörődésből fakadt mellőzés. Milyen lehetett a régi Lőcse, hitelesen, pontosan? Jókai úgy írta meg, ahogyan mindenki szerette volna látni; eszményi hangulatok, urbanításra nevelő életforma s magyar nemzethűség keretében folyik, folydogál az izgató történet a fehér asszonyról meg a szerelméről, a lőcsei polgár erkölcsi magatartásáról, a hű kurucról, a német magyarról. Ha hó esik Lőcsén és Szilveszter estéje van, nem jut az eszedbe, nyájjas olvasó, Garamszegi Géczy Julianna, amint a puha fehér hóban elindul a Thurzó-házból a szánon. A templomba tart, mint mindenki. Iramszarvas van a szán elé fogva, medvebundás, fókabőr-ködmönös eszkimó hajtja azt. S a kíséretben,

* Ez a szuggesztív város-lélekkrajz, mely részlete egy nagyobb városportrénak, eszenciájulleg jelenik meg a *Szlovenszkói városképek* című gyűjteményben. (Tátra kiadás. Pozsony 1938)

mintha bemutatkoznának, ott vannak a nevezetes szereplők mind: Andrásy István báró, Rákóczi tábornoka, mögötte a fiatal Pelárgus, azután Czelder Orbán, Rákóczi német magyarjainak ezredese, Korponay János uram, a kapitány, aki a százszorszép asszony férje. S benn a szánban az anyja mellé kuperodva ül egy három éves fiucska. És mögöttük kirajzolódik Fabriczius bíró kemény alakja meg a bonyodalmat csináló Ketterhäuschen, mely ma ismét ott áll a piacon, a városháza előtt frissen zöldre festve, susog körülötte az éjszakai szél. S a kőfalban, mely a várost ma is körülveszi, ott van még a mély, tömör bástyaboltív keretében a kép, a fehér ruhás hölgy képe, vállán keresztülvetett vörös kendővel, szemei a távolba néznek, egyik kezével hivatatólag int, a másikkal egy kulost tesz az ajtóba. Ime, a regény régi modellje; „az első és egyetlen nőalak az egész magyar történelemben, aki nemzetáruló volt“ — mondja Jókai s megírta igézetes szépen, mi volt emez árulás mögött.

Petőfi elkerülte Lőcsét, Iglónál gondolt rá talán, mikor lassan megindult Gömör felé és a hegytetőről széjjelnézett a kárpáti tájon, elkerülte Mikszáth, aki bizonyos tekintetben folytatta Jókait, nem mehetett el Lőcse mellett. Az élő mult hívta ide, gúnyolódó iráskészsége itt is talált egy kissé nehézkesen megírt, de mozaik-darabjaiban is ragyogó regényanyagot, a Fekete várost. Majdnem ugyanaz a korszak ez, mint a Lőcsei fehérasszonyé, a kuruc idők kezdete. De Mikszáth a palóc úri érzelmeivel a szepesi alispán kuriájából nézi Fabriczius gögös polgári fészket. Görgey Pál és a lőcseiek párbaja körül sokszor ellankad a mese, de a leírás, az érzékeltetés finom pasztel-szineit nem feledjük el. A lőcsei bíró vadászni megy a barátaival a város határába s a görgői megyénél meglövi az alispán kutyáját. Görgey Pál erre meglövi a bírót. Mi történik most? A lőcseiek a vézró bírót kézenfogva fulladozva cipelik végig a görgői földön, nyomkodják a sebet, ahelyett hogy orvost hívatnának, nyomkodják, hogy minél több vér ömöljön belőle s vörös határvonalat fessen a földre. Eszükbe jutott ugyanis a kiváló alkalom, a földszerzési alkalom. Volt tudniillik egy törvény, mely a „vérrel szerzett“ földet a városnak tulajdonította. A cipyszer élelmesség egy bírói élet felaládozása árán is győzött, mert növelte a város gazdasági erejét. Ez volt ama vadászat, melyben elesett egy szarvas, egy kutya, egy nyul és egy bíró. De a bíró haláláért mégis bosszút álltak, ha végeredményben alkalomszülte Shyllock-szerepük hozta is a halált, kegyetlen bosszút állottak: lefejezték a lőcsei piacon Görgey Pált, amikor a fekete városba, a gyászoló Lőcsére ment megyegyűlést tartani. Akkor még fából voltak a lőcsei házak, csupán a piac körül állott vagy 30 egészen kőből épült ház. Ha egy kései Breughel élt volna Lőcsén, ma nemcsak szövegünk, de színes olajképünk is volna arról a zsvajos, mohó életről, mely e sárga falak között hullámozott akkor. Ez a híres vadászat is eszünkbe juttatja Péter Breughel egyik képét, a Vadászok a hóban címűt. Lőcséről olvasva Mikszáth izés sorait: ételszagok, zsiros arcok, kongó lépések, kő és fa-burkolatok látomásába merülünk, meleg pircs, sárga színek és barna árnyékok kavarnak fel a régi nevekkel s Breughel paraszt-lakodalma, híres realizmusu tömegjelenségei, holland városi és falusi képek villannak fel előttünk. De hol van már Fabriczius Antal és az álnéven élő Görgey-leány, Otrokócsy Rozália, akik úgy szerették egymást?

Külön módszerével szólt hozzá Lőcséhez és a Szepességhez a magyar irodalomban Krudy Gyula. Ismerik a Krudy-mondatok muzsikáját, a hangulat-varázslás eme finom formáját? Nem a történet itt a fontos, nincs is e mondatokban semmi történet, hanem az alakok körül párolgó hód, ez a Jókain és Mikszáthon nőtt magyar multrajongás, mely egy ha-

sonlat bársonyáról átsiklik a másik hasonló bársonyára s úgy játszik, évődik velünk valami megfoghatatlan édes és szomorú hangulattal, mint egy hegedűszó. Krudy megírta a szepesi városok melódiáját. Éveken át kellett élni Lőcsén, Késmárkon, a kicsi Podolinban, mindenféle évszakokban és mindenféle emberek között, hogy megértsed a kisvárosi környezetnek ezt a lételméletét. Romantikus hangulat ez, persze, tüstént látnivaló, de a mult század végén ez volt az áló idő-levegő ezen a tájon, amikor az emberek csak merengtek, andalogtak, ittak és kártyáztak őszi éjszakákon, mély téli estéken. Krudy krónikáiból eszmélhetsz a vidék öslakóinak lelkületére. Ha ma erre jársz, éjszaka a világos korcsmaablaknál eszedbe jut egy-egy Krudy-mondat s ha felnézel a sokféle toronyra s hallgatod a szé.kakasok csikorgását, dölyfös, komoran tolakodó felhők alatt, az az érzés fog el, hogy egy tovatünt világot izlelsz. A mai lakók reménytelenül küzdenek ellene, de a százados falak minduntalan egyforma visszhangot vetnek, akármilyen nyelven fogod el őket.

A mult század végén két nagy író látogatta meg Lőcsét: Jókai, akit a város diszpolgárává is választott, később pedig tökéletesen rangrejtve a modern cseh Jókai: Alois Jirásek, aki a Szepességen vándorló huszita harcosok nyomait követte nagy regény-trilógiája számára gyűjtve az anyagot. Meg is írta Lőcsét a *Bratrstvo*-ban. A legutóbbi politikai fordulat eseményeit is cseh író írta meg, *L. N. Zvěřina*, aki most Pozsonyban él, s akkor a legionáriusokkal vonult be a lőcsei piacra. S ezekben is cseh regényekben is megtalárod a hamisítatlan zamatot, a történelmi kövek s e változatlan társadalmi lét sugárzását.

S ki ne emlékezne Szabó Dezső *Legenda Lőcsén* című elbeszélésére, meg a többi lőcsei tárgyú novellára a *Mesék a kacagó emberről* című kötetéből? A lőcseieket kigunyolta, megszurkálta, de Lőcsét megszerette. Nehéz évek voltak azok, a világháború évei, amikor még állt a régi világ. Szabó Dezső a kis albérlési szobákról írt, melyekben állítólag a polcska tanyázik minden meszelés ellenére is konokan és harciasan. Zokon vették tőle a polcska-legendát a lőcseiek, ne is emlegedj itt fehér asztainál a bős író nevét. De az alakok még élnek, akikről novellákat írt, jómagam is sokat beszéltem erről Péchy úrral, a kitűnő fodrászmesterrel és titkos költővel. Elmondta, mily körülmények közt írta itt Szabó Dezső az Elsodort falut s mint nyírta meg ő a tanár ur haját, mielőtt 1913 novemberében Pestre utazott volna. „Megyek a forradalomba, Péchy úr!” — mondotta a híres műhely küszöbén s örökre eltűnt Lőcséről. (*Szalónai Rezső*)

A KISIPAR ROMANIABAN. Kimerítő adatok a romániai kisipar gazdasági mozgásának és társadalmi szerepének teljes átvilágítására kétségtelenül nem állanak elég bőséggel rendelkezésre; alapvető kép kirajzolása azonban mégis lehetséges.

Az 1930. évi népszámlálás szerint az összes ipari üzemek 93,5%-a 2-5 személlyel dolgozó kisüzem, mely az összipari munkások 49,6%-át foglalkoztatja. A nagy üzemekben ezek szerint, jölehet az összipari üzemek 6,5%-át teszik, az ipari munkások több mint 50%-a dolgozik. Nem alaptalan tehát, amit *Plutaric Cotaru* mond: „Íme a népszámlálás adataiban az a szakadék, mely a fiatal román gazdaságban egyrészt a nagy számú s legfeljebb egy emberét tartamu kisvállalatok, másrészt a kis számú, de hatalmas méretű, mondhatni aránytalan dimenziójú gyárüzemek között mered.”

* *Meseriile si Mica Industrie in România* (Bucuresti 1937)